

ANTICLERICALISME I SETMANA TRÀGICA. ALGUNES REFLEXIONS

RAMON CORTS I BLAY

I. INTRODUCCIÓ

Allò que al començament, el dia 26 de juliol de 1909, era un moviment de protesta derivà en atacs violents, la nit del 26 al 27 de juliol, a convents, escoles, parròquies i altres edificis religiosos a Barcelona i a alguna població més de Catalunya, per bé que amb molta menys intensitat en la majoria dels llocs.¹ La inestabilitat, amb atacs a eclesiàstics i religiosos, i la crema de llurs edificis durà set dies. La meitat dels establiments d'ús eclesiàstic o d'acció social de l'Església de Barcelona, vuitanta, foren incendiats i hi va haver tres religiosos que hi perderen la vida. Era la Setmana Tràgica.

1. Aquesta conferència fou pronunciada amb el títol «Anticlericalisme» durant les Jornades sobre la Setmana Tràgica (Barcelona, 28 i 29 de maig de 2009) organitzades pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya i pel Museu d'Història de Catalunya, el dia 29 de maig, a la seu del Museu d'Història Contemporània.

A més del fets revolucionaris de Barcelona, se'n produïren d'altres a Sabadell, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, Sitges, Mataró, Granollers, Badalona, Premià de Mar, Calella, Manresa, Monistrol i Sant Vicenç de Castellet, Manlleu, Torelló, Sant Quirze de Besora, Montesquiu, Ripoll, Sant Feliu de Guíxols, Palafrugell, Palamós, Caçà de la Selva, la Bisbal, Vilafranca, Sant Feliu de Llobregat, Martorell i altres poblacions petites). J. COMAPOSADA, *La Revolución en Cataluña*. Segunda parte de *La Revolución de Barcelona*, Barcelona 1910.

El balanç de morts civils fou de cent dotze i uns tres-cents ferits.² La repressió fou també gran. La responsabilitat podríem dir que va ser atribuïda oficialment als anarquistes. Hi hagué més de dues-centes persones desterrades i cinc afusellaments. Un dels executats fou Francisco Ferrer Guàrdia.

La reacció catòlica posterior fou també gran. La dirigia la Nunciatura de Madrid amb l'antuència de la Secretaria d'Estat.³ Consistia principalment en la protesta de tot l'episcopat espanyol –i d'altres entitats catòliques– adreçada a Maura per la indefensió en què el Govern havia deixat una conspícua part de les persones i edificis religiosos. Després s'arribà la protesta conjunta dels bisbes, del 26 de novembre de 1909. El denominador comú de tots els manifestos era l'anàlisi de les causes i el remei dels mals. La cura passava per demanar al poder civil el control de la premsa, la prohibició de mítings i de reunions secretes, i el tancament de l'escola laica; és a dir, allò a què un estat liberal no podia accedir.

Per part de la Santa Seu la consigna fou la del perdó. Així ho manifestava a través d'una carta escrita pel cardenal Vives i Tutó, per encàrrec exprés de Pius X, i tramesa al vicari capitular de Barcelona, el qui fou el bisbe auxiliar del difunt cardenal Casañas, el dia 12 d'agost.⁴

Vives i Tutó, que en la seva carta s'anomenava a si mateix català i fill de la Diòcesi de Barcelona, tenia frases de perdó per als avalotats, enganyadors i enganyats alhora, deia, per bé que els últims haguessin estat «com embriagats d'odi envers a tot el que era sant i sagrat» per

2. J. L. COMELLAS, *Del 98 a la semana trágica. Crisis de conciencia y renovación política*, Madrid 2002, 274.

3. R. CORTS I BLAY, *La Setmana Tràgica de 1909. L'Arxiu Secret Vaticà*. Pròleg de Vicente Cárcel Ortí. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.

4. Carta del cardenal Vives i Tutó al bisbe Ricard Cortès. Roma, 12 d'agost de 1909. *Boletín Oficial Eclesiástico de la Diócesis de Lérida* 19 (1909) 337-352: ASV, Arch. Nunz. Madrid 687, fasc. 4, ff. 21-26v. Fem servir la carta de Vives i Tutó publicada en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 51 (1909) 245-254.

Josep de Calassanç Vives i Tutó fou el primer prefecte de la renovada Congregació de Religiosos. Ja hem dit, que tingué un gran influx a Roma junt amb els cardenals Merry del Val i De Lai durant el pontificat de Pius X. Vegeu una bona síntesi dels dos aspectes esmentats, de la importància a Roma i a fora de la ciutat, del cardenal en la ja citada obra de SERRA DE MANRESA, «El cardenal Vives i Tutó (1854-1913). Aspectes biogràfics i projecció eclesial»: *AnalTar* 77 (2004) 233-272.

la premsa anticlerical. La idea de l'escrit del cardenal i que el ressegueix tot era la d'exhortar –de manera particular als qui més havien patit les conseqüències d'aquells dies –al perdó⁵ i a «estimar amb més afecte als qui més odi els tinguin i més grans mals els han causat». ⁶ De manera molt semblant s'expressaria el bisbe de Vic, Josep Torras i Bages en la seva pastoral sobre la Setmana Tràgica, *La glòria del martiri*, de 18 d'agost.⁷

I abans d'endinsar-nos en el tema de l'anticlericalisme i del que ultrapassa aquesta darrera tendència –el que seria la posició antireligiosa– hauríem de reblar, que si volem tractar d'anticlericalisme, en el nostre cas entorn de la Setmana Tràgica, caldrà que ens referim

5. «*Y aunque los buenos sacerdotes y las personas religiosas fieles a su vocación, son contados con razón entre los más insignes bienhechores de la humanidad y los más sinceros y más heroicos amigos del pueblo, no se indignen al ver correspondidos con tanta ingratitud sus continuos trabajos y sacrificios hechos a favor de las almas de los mismos perseguidores y de sus propios hijos, cuyo bien temporal y eterno han procurado con todo el empeño posible, con tantas obras de apostolado, enseñanza y beneficencia, pues no es nueva semejante ingratitud [...] Ni se perturban al verse tratados y despreciados como viles esclavos hasta por algunos de aquellos hijos del pueblo que mayores favores les deben [...]».* Carta del cardenal Vives i Tutó al bisbe Cortés. Roma, 12 d'agost de 1909: *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 51 (1909) 249.

6. «*Busquen [los religiosos] cada día con mayor caridad el bien de estos pobres engañados y cuando ellos y sus hijos acudan a las puertas de sus casas o conventos para implorar socorro material, intelectual y moral, sean generosos y hasta heroicos en su favor [...] Sean el perdón, el amor y la oración de las víctimas su santa venganza por los males recibidos; y si quieren tener preferencias en esta sublime caridad, sean para amar con mayor afecto a los que más odio les tienen y mayores males les han causado, y rogar con mayor fervor por su conversión y salvación eterna.»* *Ibid.*, 250.

7. El doctor Torras i Bages, referint-se a la Setmana Tràgica, deia al cardenal Vives i Tutó: «*Tengo en la imprenta una Pastoral sobre ese tan triste tema*». Carta del bisbe Torras i Bages al cardenal Vives i Tutó. Vic, 26 d'agost de 1909: SERRA DE MANRESA, *Província de framenors caputxins de Catalunya* 137. La pastoral de Torras Bages és *La glòria del martiri (Després de la persecució de l'últim Juliol)*, Vic, 18 d'agost de 1909: *Boletín Oficial Eclesiástico de Vich* 55 (1909) 293-314. Als religiosos, que havien de servir preferentment els pobres, el bisbe de Vic els exhortava d'aquesta manera: «*Torneu á obrir aquestes escoles, aquests establiments benèfics, aquestes iglesies que acaban d'esser cremades y enrunades, torneu á fer sentir la suavitat de la Lley divina, que es la lley de la vida dels religiosos y religiosos que's fan esclaus de la infancia, de la vellesa, de la malaltia dels pobres, y'l diví Orfeu, Jesús, reproduhirá lo etern miracle, y'ls que destruían y encenían se suavizarán, y tornarán á cercar la dolsa calor de l'amor cristiá.*» *Ibid.*, 310.

ensems al clericalisme; això és, com l'estament eclesiàstic s'esforçava per estendre l'àmbit de les seves atribucions més enllà de les realitats estrictament religioses, i s'apropiava així d'algun tipus de poder que suscitava reaccions de resistència o de contraatac.⁸ Potser per resumir l'abast del significat del clericalisme no seria massa desencaminat de recordar ací la sentència del bisbe de Barcelona en 1848, Pedro Martínez de San Martín, quan digué «*No veo más remedio que religión y represión*».⁹ I això que era un bisbe liberal.

El nucli més important del que podríem anomenar el clericalisme seria el manteniment de les exigències que suposava el reconeixement de la religió catòlica com a religió d'Estat, d'on derivava la prerrogativa de l'Església de ser la supervisora de la cultura i de la moral de la ciutadania, quedant així com sacralitzats en darrer terme concepcions i capteniments civils. També maldava pels seus avantatges econòmics i altres privilegis, principalment de les congregacions religioses.

Per contra, l'anticlericalisme lluitava per la llibertat de consciència (que significava la llibertat de cultes, el matrimoni civil, el divorci, els cementiris civils), un sistema escolar públic neutral (absència d'educació religiosa obligatòria i supressió de la supervisió dels bisbes) i l'establiment de la jurisdicció civil sobre les activitats no religioses del clergat (control de les congregacions religioses i de les seves activitats no pastorals).¹⁰ Aquests objectius passaven també per la reforma del concordat vigent.

II. CLERICALS I ANTICLERICALS

Ja podríem ara, doncs, tractar breument dels clericals i anticlericals. Comencem pels primers. Posarem només uns quants exemples que expressen l'opinió del món catòlic quasi immediatament després dels fets de la Setmana Tràgica. Hi veurem amb claredat alguns trets de la mentalitat clerical.

8. C. MARTÍ, «Arrels històriques de l'anticlericalisme a Catalunya»: *Revista de Catalunya* núm. 6 (1987) 59. L'autor es refereix al període de mitjan segle XIX i més en concret a Barcelona.

9. MARTÍ, *Ibid.*, 63.

10. Vegeu CONNELLY ULLMANN 605-609.

EL MÓN CATÒLIC

Del món catòlic, en reblem ara principalment la posició de l'episcopat espanyol i del català, així com d'algun bisbe en particular.

Els bisbes de la Tarraconense

La província eclesiàstica tarraconense féu sentir també la seva veu pels estralls de la Setmana Tràgica amb la publicació de dues protestes contra aquells fets. La primera era dirigida al clergat i fidels d'aquesta província, del 21 d'agost de 1909, que és com dir a tota Catalunya.¹¹ Aquí el metropolità, l'arquebisbe Costa i Fornaguera, es planyia dels tràgics esdeveniments pels quals havia passat la diòcesi de Barcelona, i d'altres, per assegurar després que «tot obeïa als plans ordits per la premsa anticatòlica». Aquest tipus de premsa i els mítings anticlericals que es convocaven a la Ciutat Comtal i també a d'altres indrets de Catalunya van ser, segons els prelats catalans, d'on eixí la crema dels edificis religiosos. I foren els emissaris de la revolució d'aquells dies els qui recorregueren els pobles de Catalunya espargint la seva crida. En tot aquell moviment, els bisbes creien veure-hi l'existència «d'un pla de destrucció ben premeditat».

El segon document és la Protesta de la Tarraconense al president del Consell de Ministres, del 30 d'agost de 1909.¹² La protesta reconeixia primer de tot l'obra a favor de l'ensenyament i la beneficència portada a terme pels instituts religiosos a Catalunya, per després mostrar com la crema de les escoles catòliques i de les seves institucions de caritat anava encaminada precisament a atacar allò

11. Protesta dels bisbes de la Tarraconense. Tarragona, 21 d'agost de 1909. *Boletín Oficial Eclesiástico Extraordinario de Tarragona* 31 (1909) 219-226: ASV, Arch. Nunz. Madrid 687, fasc. 4, ff. 89-92. Aquesta Protesta fou publicada també en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 51 (1909) 265-267: ASV, *Ibid.*, ff. 159-160v., 173-173v., i en el de Lleida, *Boletín Oficial Eclesiástico de la Diócesis de Lérida* 19 (1909) 329-332: *Ibid.*, 89-92v.

12. Protesta dels bisbes de la Tarraconense. Tarragona, 30 d'agost de 1909. *Boletín Oficial Eclesiástico Extraordinario de Tarragona* 31 (1909) 243-254: ASV, Arch. Nunz. Madrid 687, fasc. 4, ff. 117-122v. Aquesta Protesta de la Tarraconense aparegué publicada també en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 51 (1909) 293-298: ASV, *Ibid.*, ff. 159-160v., 173-173v.

que, en el camp social, feia l'Església. El poble, deien els prelats, tenia també la seva part culpa en aquells fets de la Setmana Tràgica, però particularment la tenien «les escoles sense Déu», «la premsa sectària que res respecta», «la propaganda d'una llibertat il·limitada sense obligació de respectar la dels altres», els mítings que servien solament per enardir els ànims i «els centres anàrquics, veritables escoles revolucionàries».¹³

El bisbe Torras i Bages

Com ja ho hem dit, el doctor Torras i Bages escriví una pastoral sobre la Setmana Tràgica, la qual fou repartida entre els polítics de Madrid i els diputats del Congrés, *La glòria del martiri*, potser poc coneguda.¹⁴ El bisbe de Vic es mostrava convençut del següent:

«L'actual persecució no ha tingut, donchs, motius humans. Són rahons més fondes les que la han determinada, son rahons teològiques, com deya ja en son temps lo doctor máxim de la revolució Prudhon. Y, en aquest temps en que los mestres de l'ateisme se mofan de la teología, es bó que la revolució, per ells produhida, ab sos fets los desmenteixen, encenent, enrunant y robant iglesies y convents y perseguint les persones consagrades á Déu, no per cap motiu humá, no en nom del socialisme, ni de la llibertat política, sino pera esborrar lo Nom de Jesús de la societat humana.»¹⁵

En el seu escrit, l'ordinari de Vic no deixa d'assenyalar-hi la «secta» de la maçoneria com el que era a la base de l'esperit antireligiós del temps. I sobre els motius de l'obra dels incendiàries deia:

13. Protesta dels bisbes de la Tarraconense. Tarragona, 30 d'agost de 1909. *Boletín Oficial Eclesiástico Extraordinario de Tarragona* 31 (1909) 245: ASV, Arch. Nunz. Madrid 687, fasc. 4, f. 118.

14. El doctor Torras i Bages, referint-se a la Setmana Tràgica, deia al cardenal Vives i Tutó: «Tengo en la imprenta una Pastoral sobre ese tan triste tema». Carta del bisbe Torras i Bages al cardenal Vives i Tutó. Vic, 26 d'agost de 1909: SERRA DE MANRESA, *Provincia de framenors caputxins de Catalunya* 137. La pastoral de Torras Bages és *La glòria del martiri (Després de la persecució de l'últim Juliol)*, Vic, 18 d'agost de 1909: *Boletín Oficial Eclesiástico de Vich* 55 (1909) 293-314.

15. TORRAS I BAGES, *La glòria del martiri. Pastoral del 18 d'agost de 1909: Ibid.*, 299.

«Evidentment l'incendi y la destrucció ab preferència s'ha dirigit ab intel·ligent habilitat contra les iglesies convents é institucions de ensenyansa y de beneficencia que existían en barris populars, y tenían per objecte fer bé als obrers. Volen esborrar el conexement y amor de Jesucrist de la ánima y del cor del pobre [...]»¹⁶

La glòria del martiri, caldria considerar-la completada per la *Carta a los maestros cristianos de la diócesis*, del 28 de setembre, en el context ja de la qüestió de la reobertura de les escoles laiques que es proposava de fer el Govern, de què ens ocuparem més avall. Aquí, el bisbe de Vic es referix també a l'influx de «*ciertas escuelas*» (anarquistes i, potser, l'Escola Moderna) en els fets de juliol de 1909.¹⁷

És oportú d'anotar, que en els escrits del doctor Torras i Bages s'apunten motius no solament anticlericals sinó antireligiosos.

El bisbe de Tui

L'últim escrit de l'episcopat espanyol sobre els fets de la Setmana Tràgica fou la pastoral del bisbe de Tui, Valeriano Menéndez Conde, que seria després arquebisbe de València, apareguda el mes d'octubre de 1909.¹⁸ El nunci apostòlic a Madrid, Antonio Vico, elogià al cardinal secretari d'Estat aquella extensa i, en paraules seves, «bella pastoral».¹⁹

El prelat comença per assenyalar que els mals que han donat ori-

16. *Ibid.*, 310.

17. Dels dos escrits del bisbe de Vic, així com de la reacció de Maragall a la pastoral torrasiana i de la del prelat en relació als tres articles del poeta sobre la Setmana Tràgica, que no agradaren al doctor Torras, en tracta molt bé E. VALENTÍ I FIOU, «El programa antimodernista de Torras i Bages»: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 34 (1971-1972) 25-32. TORRAS I BAGES, *Carta a los maestros cristianos de la diócesis*. Vic, 28 de setembre de 1909: ID., *Obras completas*, III, Barcelona, Foment de Pietat Catalan, 1913-1925, 75-92.

18. Pastoral del bisbe de Tui. Tui, [-] octubre de 1909. *Boletín Oficial del Obispado de Tuy* 50 (1909) 305-326: ASV, *Arch. Nunz. Madrid* 687, *fasc. 4*, ff. 185-196. En 1914 fou elevat a la seu arquebisbal de València.

19. «*Il Card. Herrera unicamente parlò a nome suo, ma il Suo Suffraganeo di Tuy ha pubblicato una bella Pastorale sui detti fatti e sull'azione necessaria dei Cattolici.*». Despatx núm. 314 del nunci Vico al cardinal Merry del Val. Madrid, 31 d'octubre de 1909: ASV, *Segr. Stato*, 249, 1909, *fasc. 11*, f. 48.

gen a la Setmana Tràgica, «no són locals, sinó generals i afecten a totes les nacions de la Vella Europa» i, en particular, a la França laica d'aleshores. Aquest darrer és un punt important de la pastoral: el d'assenyalar la dimensió europea de les doctrines que hi ha darrera dels episodis d'aquell 1909.

Es tractava pel que fa a Espanya, venia a dir monsenyor Menéndez Conde, d'implantar en la vida política aquelles mateixes idees que corrien per Europa. Li resultava tan més verosímil aquesta reflexió pel fet, que els avalotats de la Barcelona de 1909 «*tenían indudablemente la consigna de no matar, lo cual prueba que la sedición estaba preparada y dirigida*», dirigida, volia dir també, a subvertir l'ordre de la societat. I hi afegia:

«Desde luego salta a la vista que lo más característico de los hechos a que nos referimos es un odio satánico, infernal, contra la Religión de Cristo; contra el Catolicismo y sus instituciones [...] Ese odio no era, no podía ser espontáneo en la masa ejecutora [...] Ese odio pudo ser espontáneo en el momento de manifestarse, pero esta espontaneidad es muy relativa. ¡Indudablemente ese odio existía en el corazón de los que lo manifestaron; pero existía porque les había sido inspirado por los séides de la escuela racionalista [...]»

Així, doncs, el bisbe de Tui creia que els esdeveniments de finals de juliol de 1909 responien a un odi contra el catolicisme i les seves institucions. Un odi que no era espontani, sinó dirigit i inspirat majorment per l'«escuela racionalista», que provenia igualment del liberalisme filosòfic i polític, d'on pouava també l'anarquisme. L'anticlericalisme era vist també com un corol·lari del liberalisme.²⁰

L'esquerra política, continua el prelat, sosté en canvi, que els fets de la Setmana Tràgica proven l'existència del «problema clerical», que és com dir, hi afegim nosaltres, que la força que tenia aleshores el clericalisme és la que provocà en realitat aquells avalots. Era la interpretació que deuria sortir de les fileres anticlericals. I el Bisbe mateix respon:

20. Així ho creia el nou bisbe de Barcelona, J. LAGUARDA Y FENOLLERA, *Lágrimas y enseñanzas. Carta pastoral que dirige a sus diocesanos el Excmo. e Imo. Sr. [-] obispo de Barcelona, al inaugurar su pontificado: Boletín Oficial Eclesiástico de Barcelona* 51 (1909) 367, p. 36.

«*Lo que no reconocemos es que el clericalismo se haya enseñoreado del Estado y que los clericales seamos dueños de los destinos de la nación; pero no negamos que en España exista la cuestión religiosa, porque los liberales se empeñan en promoverla y agitarla en daño del Catolicismo [...] Se lanzan a predicar por todas partes, que la Religión es una farsa, la Iglesia una sociedad de explotadores del pueblo, y sus ministros poco menos que unos bandidos. Todos los periódicos sectarios, recibida la consigna, al mismo tiempo que abren las válvulas del odio y la calumnia contra las personas y cosas eclesiásticas [...] y cuando en algún punto de los más trabajados y mejor predisuestos la muchedumbre ignara –con los políticos ya se cuenta– se deja persuadir y se lanza a vías de hecho, como en Barcelona, entonces se invoca ese mismo hecho y el estado de opinión que lo produjo para dar por planteado el problema. ¿Y cómo se habrá de resolver? Pregunta inocente; pues es claro que quien de este modo lo plantea, si llega a ser poder, lo resolverá a gusto de los sublevados; de los incendiarios, de los profanadores, de los ladrones y asesinos.»*

Per al Bisbe, el partit liberal, el de Moret, que considerava aleshores l'aliança amb republicans i socialistes, tots anticlericals, eren ells, l'esquerra, la que creava la qüestió religiosa, que apareixia per haver creat ella mateixa l'anomenat problema clerical.

No es pot pas dir que la pastoral del bisbe Menéndez fos una protesta de pur tràmit, ans al contrari, revelava un fort pensament que recolzava en la filosofia i la teologia catòliques, comuna a la majoria d'eclesiàstics d'aleshores. Per això ens hi hem entretingut un xic.

Catòlics liberals

Amb aquesta qualificació, catòlics liberals –que manllevem de José Antonio Maravall i que ens ensenyà d'emprar el pare Miquel Batllori²¹ ens referim principalment als qui en l'actuació política recalquen més la dimensió catòlica que no pas la segona. Podrien ser els que formaven part de les files del partit liberal conservador.

21. R. CORTS I BLAY, *L'arquebisbe Fèlix Amat (1750-1824)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1992, p. 482.

Catòlics liberals que no volien tanmateix ser identificats amb el clericalisme. L'article «Donde está la reacción?», del senador Esteban Collantes, aparegut en el diari *La Época*, del dia 16 de desembre de 1909, constitueix una defensa de Maura i del partit conservador, expressa allò a què ens acabament de referir:

*«¡Clerical el partido conservador! Pero, ¿qué privilegios ha otorgado él a la Iglesia? ¿Qué ventajas ha concedido al clero? [...] Somos, sí, profunda y sinceramente religiosos; somos leal y entusiastamente monárquicos; pero no somos ni clericales ni reaccionarios. Hijos de nuestro siglo, educados entre el fragor de los combates por la libertad; guiados por los principios del Catholicismo, que nos impulsan a perfeccionarnos; somos liberales-conservadores, anhelamos para nuestra Patria todos los progresos; pero creemos que todo el progreso ha de tener forzosamente por base la tradición, para que, arrancando de las entrañas mismas de nuestra vida nacional, sea fecundo y sea duradero».*²²

El nunci de la Santa Seu a Madrid era molt crític amb els catòlics liberals o liberals conservadors, als quals Vico, a més de qualificar-los com a «catòlics acomodaticis», deia en 1912 que «han romàs tancats en un silenci i una passivitat total respecte a matèries politicoreligioses» i que «l'acció de la Santa Seu quasi sempre s'havia vist bloquejada per les seves intervencions».²³ Podríem dir, que el nunci trobava aquests catòlics “mestissos” poc clericals a l'hora de demanar una determinada posició de l'Església en la societat i la política espanyoles.

Liberals catòlics

Ens referim ara als liberals catòlics. Hom s'adonarà que hem invertit l'ordre precedent dels mots, catòlic liberal pel de liberal catòlic. No eren comptats, cert, els liberals catòlics entre els clericals,

22. Al·legat al despatx 352 del nunci Vico al cardenal Merry del Val, del 19 desembre de 1909: ASV, *Segr. Stato*, fasc. 4, ff. 137-137v. (original).

23. “Rapporto finale” núm. 1005 del cardenal Vico al cardenal Merry del Val. Madrid, 15 de novembre de 1912: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 679, fasc. 1, ff. 206-225 (minuta). Vegeu CÀRCEL ORTÍ, «San Pío X, los jesuitas y los integristas»: *Archivum Historiae Pontificiae* 27 (1989) 351.

però sí que podien ésser tinguts per anticlericals, precisament per la força del clericalisme. ¿No és el que passava, per exemple, amb Moret o amb Canalejas?

Aquest últim creia en efecte, que les pretensions polítiques de la clerecia espanyola, que sols tenia –segons que pensava Maura i així ho reportava el nunci– «*una infarinatura enciclopedica, leggono il latino, ma pochi lo comprendono e sanno qualche cosa di S. Tommaso. Ecco tutto*»²⁴, i que volia dominar, amb tot, la societat; això era el que havia menat precisament que hom establís aquella distinció entre clerical i catòlic.

Els catòlics integristes i els carlistes, i la mateixa jerarquia, consideraven els homes com els que acabem d'esmentar com a anticlericals –i en el fons anticatòlics– perquè, en el camp polític, volien dur a terme una revisió –des d'una òptica regalista tanmateix i imposada “a la tremenda”²⁵– de les relacions Església i Estat, i reformar determinats aspectes de la presència de l'actuació de l'Església a Espanya en la línia del que avui podríem dir de la laïcitat, no tant del laïcisme.

El catolicisme social

Mirem ara el catolicisme social. No es pot fer una afirmació rodona, en el sentit que l'Església no s'hagués ocupat de l'anomenada qüestió social i molt menys encara després de la *Rerum novarum* de Lleó XIII. No ens podem quasi bé ni referir a aquest gran tema. Sols remarquem el que el periodista Henri Huret deia en el seu article, «Le mouvement social catholique en Espagne», aparegut en el diari *L'Univers*, del 3 d'octubre de 1909. Aquest escrit obeïa, segons que ho hem trobat en l'Arxiu Secret Vaticà, a la iniciativa del nunci Vico de «desemascarar la maçoneria» internacional, en expressió seva, en l'activitat anticatòlica i antiespanyola d'aquesta organització.

24. Despatx núm. 383 de Vico a Merry del Val. Madrid, 16 de febrer de 1910: ASV, *Ibid.*, ff. 34-35v (original). Vegeu també A. MARTÍNEZ ESTEBAN, *Aceptar el poder constituido. Los católicos españoles y la Santa Sede en la Restauración (1890-1914)*, Madrid, 2006, 494-495.

25. CÁRCEL ORTÍ, «Precedentes histórico-jurídicos de la Ley “Del Candado”»: *AnalTar* 76 (2003) 321.

Huret tracta de la importància cada vegada més creixent a Espanya del moviment social catòlic. Hi esmenta, a més de les grans institucions eclesiàstiques de caritat, l'Acció social popular, del pare Palau, inspirada sobre les bases del moviment internacional del *Volksverein*, les sis-cents trenta associacions socials de categories diverses que agrupava el Consell nacional de les corporacions catòliques obreres i les imposants manifestacions que constituïen les Setmanes socials espanyoles.²⁶ Anteriorment, als anys quaranta del XIX, hi havia ja les societats catalanes, de fundació catòlica, de socors mutus.²⁷

Ultra l'escrit de *L'Univers*, podríem afirmar que l'aixecament d'unes determinades capes de la societat l'estiu de 1909 es produí en una circumstància en què l'acció social de l'Església no era pas insignificant, potser menys del que podria haver estat, però, en tot cas, més del que hom sol pensar.²⁸

Pel gran interès i importància que té l'article *L'església cremada*, posem entre els representats d'aquest catolicisme social en Joan Maragall. Ni clerical ni anticlerical, crític, però, amb l'acció social de l'Església. L'escrit maragallà pot ser considerat tanmateix, en paraules de José Andrés Gallego, com la composició d'una «preciosa injustícia». La raó d'aquest judici rau en la constatació de la «verdadera multitud de personas que vivían en la propia ciudad de Barcelona y su entorno consagradas a hacer el bien a los que necesitaban más».

Alguna cosa tanmateix no degué funcionar prou bé, quan es donà un «contrast entre aquesta caritat quotidiana –en molts casos, d'entrega realment existencial de moltes persones a aquesta tasca com a únic o principal quefer de llurs vides– i la violència de juliol de 1909».²⁹ En parlarem encara més endavant.

26. Article «Le mouvement social catholique en Espagne», del diari de Paris, *L'Univers*, del 3 d'octubre de 1909. Apareix arxivat amb el despatx n. 304 del nunci Vico al cardenal Merry del Val, Madrid, 28 de setembre, amb el mateix número registre de protocol: 39896: ASV, *Segr. Stato 1912*, 249, fasc. 1, f. 122.

27. J. ANDRÉS GALLEGO, *El contexto*. Conferència pronunciada en les Jornades sobre la Setmana Tràgica, Fundació Balmesiana, Barcelona 5-7 de maig de 2009. Serà publicada en *AnalTar* de 2009.

28. Bastaria llegir les pàgines de R. M. SANZ DE DIEGO, «La Iglesia española ante el reto de la industrialización», dins: *Historia de la Iglesia en España*. Dirigida por V. CÁRCEL ORTÍ. Vol. V, Madrid 1979, 646-652.

29. ANDRÉS GALLEGO, *El contexto*. Conferència pronunciada en les Jornades sobre la Setmana Tràgica, Barcelona 5-7 de maig de 2009.

Integristes i carlistes

I un darrer grup, el dels integristes i carlistes. L'abast d'aquests epítets hom els trobarà en l'historiador Juan M. Laboa.³⁰

Carlistes i integristes, seguint les exhortacions de Pius X, s'havien unit, en el terreny religiós, per tutelar el que hom en deia els interessos de l'Església a Espanya. No eren partidaris, ja ho sabem, del règim borbònic liberal. El mateix Vico explicava al cardenal Merry del Val llur opció, així com la de no aliar-se políticament amb el partit de Pidal ni amb els conservadors, perquè aquestes tendències polítiques contenien dintre de cada una d'elles el germen liberal; el mateix que havia portat a la llibertat de cultes i al fet que l'Església hagués hagut de transigir sempre, davant dels seus propis drets, a favor d'aquella monarquia «condemnada pel Papa i pels bisbes». Els integristes i els carlistes no estaven d'acord, explicava Vico, a viure en política segons la teoria de la hipòtesi, sinó de la tesi, i en conseqüència no pretenien actuar políticament segons l'opinió del mal menor, sinó del major bé possible.³¹

Segons, el pronunci, a causa de la tesi contrària a la dels integristes, és a saber, la dels conservadors dinàstics, aquests darrers «no han assegurat cap avantatge a la monarquia, més aviat a continuació de la lluita han contribuït a augmentar el vigor dels catòlics adversaris»; és a dir, dels liberals catòlics.

El nunci Antonio Vico

El representant de la Santa Seu a Madrid, Antonio Vico, estava convençut que el «*movimento rivoluzionario [de 1909] fu principalmente anticattolico e radicalmente antirreligioso*» o el que és el mateix, en paraules del nunci, una «autèntica persecució religiosa».³² Aquesta opinió sobre l'odi antireligiós dels avalotats era

30. J. Mª LABOA, *El integrismo: un talante limitado y excluyente*, Madrid, Narcea, S. A. de Ediciones, 1985.

31. Sobre la teoria de la tesi i de la hipòtesi, hi ha una explicació en CÀRCEL ORTÍ, «San Pío X, los jesuitas y los integristas»: *AHP* 27 (1989) 268-275.

32. Annex al despatx n. 304 del nunci Vico al cardenal Merry del Val. Madrid, 28 de setembre de 1909: *ASV Segr. Stato 1912, 249, fasc. 1, f. 119* (original).

igualment la del bisbe Ricard Cortès,³³ del cardenal Vives i Tutó,³⁴ per tant, també, la de sant Pius X, i com ja ho hem vist, la dels prelats de la Tarraconense, de Torras i Bages, i d'altres membres de l'episcopat espanyol, molts dels quals, al darrera de l'esperit contra la religió dels incendiariis, hi veien l'influx dels lliurepensadors i de la maçoneria no tant aquesta última com a causa directa dels avalots de 1909, sinó com a component ideològic.

Insistim que tots els personatges a què ens acabem de referir no llegien en els atacs de 1909 sols una manifestació anticlerical sinó també antireligiosa. La diferència és molt significativa.

També monsenyor Vico estava convençut, com ja ho hem vist, que la maçoneria era l'ànima o el catalitzador de la protesta que recorregué Europa aquella tardor de 1909, arran del fusellament de Ferrer Guàrdia. Aquesta era igualment l'opinió d'altres rellevants personalitats de l'època, com Giolitti, i d'alguns historiadors.

Vico veia la maçoneria actuant en la caiguda de Maura i en la política religiosa de Canalejas, i en les victòries electorals de l'esquerra. Quan, a finals de març de 1911, fou oberta a les Corts la revisió del cas Ferrer Guàrdia, hi endevinava l'interès de l'«element anticatòlic i antinacional de la francmaçoneria internacional»³⁵ per tractar, amb tota la publicitat possible, aquella qüestió, amb què hom volia comprometre la sensibilitat conservadora.

Fins als darrers moments de la seva missió diplomàtica a Madrid, Vico, amb el seu últim report a Secretaria d'Estat, del 12 de novembre de 1912, reblava encara l'acció dels maçons en les institucions de govern espanyoles i fins en la persona mateixa del rei Alfons XIII.

En suma, el nunci i el món catòlic espanyol endevinava darrera de l'anticlericalisme incendiari de 1909 els anarquistes, lerrouxistes i

33. Circular del bisbe Ricard Cortès als religiosos. Barcelona, 9 d'agost de 1909. *Boletín Oficial Eclesiástico Extraordinario del Arzobispado de Tarragona* 31(1909) 223-225: ASV, Arch. Nunz. Madrid 687, fasc. 4, ff. 91-92. La circular es troba publicada també en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 51 (1909) 237-239.

34. Vet aquí un sol exemple d'altres que podríem aportar: El cardenal parlava dels incitadors als fets de 1909, «com embriagats d'odi envers a tot el que era sant i sagrat». Carta del cardenal Vives i Tutó al bisbe Ricard Cortès. Roma, 12 d'agost de 1909. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 51 (1909) 246.

35. Despatx n. 646 del nunci Vico al cardenal Merry del Val. Madrid, 31 de març de 1911: ASV, *Segr. Stato, 1911, fasc. 1, ff. 126-128* (original).

els socialistes. També, els lliurepensadors, l'escola laica i fins la Moderna –d'inspiració racionalista, anarquista i maçònica– i la mateixa maçoneria.

La font remota estava en el liberalisme d'ordre filosòfic i polític. El Partit liberal, també anticlerical, donava la mà al progressisme abans i després de 1909.

ANTICLERICALS I ANTICLERICALS ANTIRELIGIOSOS

Direm ara tot seguit algun mot aquells que s'oposaven al clericalisme a Espanya dels primers anys del segle xx.

La maçoneria

Entre els anticlericals, comencem per referir-nos a la maçoneria. El nunci Vico, el 4 de novembre de 1909 trametia al cardenal Merry del Val una circular de la maçoneria espanyola adreçada a totes les lògies i als partits radicals, que el nunci considerava «d'una importància capital».³⁶ Porta la data de 29 d'octubre de 1909 i la signa Miguel Morayta, gran mestre de l'Orde.

No sabem quin valor li hem de concedir, però el fet és que el Gran Orient espanyol el presenta com un document oficial. Contenia expressions, que sembla que es refereixen a la Setmana Tràgica directament o a la caiguda de Maura, i que sonen així:

«Afortunadamente, un momento de energía de liberales, demócratas y republicanos bastó para dar al traste, en unas horas,

36. L'esmentada circular de la maçoneria de què parla el nunci Vico no es troba junt amb l'original d'aquest despatx de Vico al cardenal Merry del Val, del 4 de novembre de 1909, sinó amb la minuta d'aquest mateix despatx de Vico. Circular núm. 53 de la Lògia maçònica del Gran Orient Espanyol, 29 d'octubre de 1909: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 687, *fasc. 1*, f. 74.

La circular 53 del Gran Orient Espanyol es troba efectivament –ho hem comprovat– en el *Boletín Oficial del Gran Oriente Español* del 29 d'octubre de 1909, pp. 166-167. La reproduïx també, transcrita en francès, i manllevada de la revista *L'Acàcia* 7 (1909) 246-249. Vegeu SÁNCHEZ FERRÉ, «Ferrer i Guàrdia i la maçoneria»: *Educació i Història* 1 (1994) 80-81. La circular esmentada acaba amb els noms dels seus signants: Miguel Morayta, Gran Mestre i president del Consell de l'Orde. Signat per ordre: Basilio Lancha de la Cruz, gran secretari adjunt.

con la dictadura clerical que deshonraba a España ante el mundo culto.

Víctima constante nuestra infortunada nación del Vaticano, que viene de antiguo tratándola como feudo suyo, ha sucumbido bajo su yugo varias veces y hecho así imposible la ordenada marcha de la libertad.

Hoy, por fortuna, se prepara la batalla definitiva; los mismos clericales se ufanan en decir: "A un lado, nosotros; a otro, vosotros", y entre estos vosotros estamos los liberales y los demócratas monárquicos, los republicanos, los socialistas, los masones; es decir, los más y los mejores.

La lucha, sin embargo, será empeñada; nuestros enemigos cuentan con la Iglesia, con la Banca, con las clases altas y con la Monarquía; nosotros, con el derecho y con el número.

Os aseguramos, queridos hh . . ., que en tal trance la Mas . . . cumplirá su deber.»

El secretari d'Estat, el cardenal d'ascendència espanyola, Merry de Val, sembla que compartia la idea del nunci en el sentit que la maçoneria estava a l'inici de la Setmana Tràgica i de la reacció posterior a l'execució de Ferrer i Guàrdia. Així ho manifesta en justificar recepció de la circular adreçada per la Maçoneria espanyola «*a tutte le logge ed ai partiti sovversivi, che hanno fatto causa comune con essa, dalle stragi di Barcellona alle violente proteste contro la sentenza ed esecuzione di Ferrer.*»³⁷

Sigui com sigui, en aquest dos documents que reportem hi apareix com a element antireligiós i fins revolucionari la maçoneria.

Els polítics anticlericals

Ens referirem ara al polítics anticlericals. El nunci representant de Pius X a Espanya informava el secretari d'Estat sobre el míting radical celebrat a Madrid el diumenge, dia 7 de novembre de 1909, per anar contra la política de Maura i per ratificar la unió entre republicans i socialistes sota l'incipient Govern Moret.³⁸

37. Despatx n. 40394 del cardenal Merry del Val al nunci Vico. Vaticà, 9 de novembre de 1909: ASV, Arch. Nunz. Madrid 687, fasc. 2, ff. 72-72v (original).

38. Despatx núm. 320 del nunci Vico al cardenal Merry del Val. Madrid, 9 de novembre de 1909: ASV, Arch. Segr. Stato 1909, 249, fasc. 4, ff. 77-80 (original). ASV, Arch. Nunz. Madrid, 687, fasc. 2, ff. 86-90v. (minuta).

Hi intervingueren grans exponents d'aquelles formacions polítiques: Pablo Iglesias, Benito Pérez Galdós, Francisco Pi y Arsuaga, Rodrigo Soriano, Hermenegildo Giner de los Ríos, i Joan Sol i Ortega. Alejandro Lerroux no volgué prendre-hi part. La tònica comuna dels discursos era d'un fort sentiment antimonàrquic i anticlerical, i fins revolucionari. Tots els oradors consideraven unida a la monarquia l'Església i a l'exèrcit, els seus suports, els quals calia controlar molt més dins del sistema democràtic, i abatre també així la monarquia.

Vico reportava que Pi y Arsuaga, cap del partit republicà federal, digué que, quan la República seria instal·lada a Espanya, la seva facció política demanaria la llibertat de cultes i l'expulsió dels ordes religiosos, perquè, com ho digué Waldeck-Rousseau «“el catolicisme és una religió, però el clericalisme és un partit”».

Rodrigo Soriano, de profundes conviccions anticlericals i republicanes, com altres oradors que intervingueren en el míting esmentat, considerava que l'Església i l'exèrcit estaven units a la monarquia i n'eren els suports. Calia, doncs, controlar molt més des de dins el sistema democràtic, i abatre també així la monarquia i inferir de passada un cop a l'Església.

Per la seva banda, Sol i Ortega, d'Unió Republicana, pronuncià un encès discurs contra Maura en què l'acusava d'haver fomentat exclusivament el clericalisme durant els seus tres anys de govern. Clamà, segons el nunci, contra el clericalisme, el qual, digué Sol, havia pres un increment tan gran que s'havia convertit en un estat dins de l'estat, poder que se sobreposava i dominava el legislatiu, l'executiu i fins el poder reial. Invitava, per tant, tots els republicans a marxar units per destruir aquest poder del clericalisme: «D'aquesta manera –deia– els nostres esforços de la llibertat, del progrés i de la república que jo demano amb veritable ànsia per tots vosaltres» es veuran coronats per l'èxit.

Pablo Iglesias en el míting s'expressà així: «nosaltres, en relació a l'Església i a l'exèrcit, les dues forces que encadenen l'Estat, continuarem fermes en la nostra manera de pensar».

El comentari de monsenyor Vico a les intervencions dels polítics d'esquerra era que la intel·ligència que existia entre republicans i socialistes de fer la guerra a l'Església, moguts per llur «*odio selvaggio*» a aquesta institució.³⁹

39. *«Il meeting di Domenica ha messo ancor più in chiaro le intenzioni di questa intelligenza fra repubblicani e socialisti: guerra alla Chiesa e all'esercito: non è*

Alejandro Lerroux

Ens queda per esmentar un altre conegut anticlerical. Les idees, que anaven contra els interessos eclesiàstics, les recollia també monsenyor Vico per al secretari d'Estat, en el mateix despatx del 9 de novembre, d'unes declaracions que havia fet Alejandro Lerroux en un periòdic italià. El president dels republicans radicals havia manifestat que el seu partit tenia un objectiu predominant: «destruir o afeblir la invasió de l'Església en la política», i que aquesta «supremacia de l'Església en la societat espanyola era la que impedia l'aplicació integral dels drets de llibertat, llibertat de premsa, de reunió, d'associació, de consciència».⁴⁰

De fet, retallar d'alguna manera aquestes llibertats de què parlava Lerroux, era el que l'episcopat i els seglars espanyols pretenien d'assolir del Govern de Maura i, també de Moret, després de la Setmana Tràgica.

Les pretensions de Lerroux anaven també encaminades, segons que ho manifestà en l'esmentada premsa italiana, a assolir la reducció de congregacions religioses a Espanya i a pactar un nou concordat per retallar els privilegis de l'Església. Assenyala que els privilegis, en aquest cas dels instituts religiosos, tenien a veure amb l'exempció d'impostos, i del servei militar de llurs membres, sense comptar que hi havia congregacions que feien seva una clientela segura des de la trona de predicar i del confessionari, i presentaven així una competència formidable a la indústria laica. Acaba dient que «És la monarquia, que, recolzant en el clero, ha deixat gran part de la nació

più dunque solo la Chiesa compresa nell'odio selvaggio degli elementi che si chiamano da se stessi progressivi e coscienti, anche l'esercito va a tenerle compagnia in questo campo di inique passioni». I afegeix encara: «Buon per noi che la massa della popolazione non condivide queste idee dissolutrici».

40. «Il mio partito, avrebbe detto Lerroux, ha uno scopo predominante: distruggere o indebolire l'invadenza della Chiesa nella politica. Finora l'essere al potere i conservatori o i liberali ha voluto dire ben poco, poichè l'autorità e i privilegi della Chiesa sono rimasti, non solo intatti, ma aumentarono ognor più. È questa supremazia che impedisce l'applicazione integrale dei diritti di libertà, libertà di stampa, di riunione, di associazione, di coscienza. Fino a che questi diritti non si saranno riacquistati in fatto, è necessario lottare unicamente per tale conquista». Despatx núm. 320 del nunci Vico al cardenal Merry del Val. Madrid, 9 de novembre de 1909: ASV, *Ibid.*, f. 78 v.

en unes condicions de semibarbàrie». Calia doncs, fer caure la monarquia.⁴¹ I Espanya estava preparada per a la revolució.

Lerroux tenia altres idees més que anticlericals. Les hauríem de qualificar com d'antireligioses, perquè eren anarquitzants. Almenys, és això, entre altres dades, el que cregué de descobrir el nunci Vico en una lletra de Lerroux enviada a Ferrer Guàrdia el desembre de 1899, i que publicà el periodista Pacual Zulueta. Aquí Lerroux expressava quina mena de república caldria instaurar a Espanya, «tan liberal y radical como sea posible, pero en cuya bandera, escribamos este lema: «*Lucharemos hasta conseguir que los hombres no necesiten ni leyes, ni gobiernos, ni Dios, ni amo*»».⁴²

¿Hem de parlar encara de l'anticlericalisme de Lerroux recordant els seus mots més coneguts de l'editorial «¡Rebeldes! ¡Rebeldes!», de la publicació *La Rebeldía*?: «*Jóvenes bárbaros de hoy, entrad a saco en la civilización decadente y miserable de este país sin ventura: destruid sus templos; acabad con sus dioses; alzad los velos de*

41. «*Noi non domandiamo al Governo che di ritornare nella legge, e allo stesso modo che pretendiamo l'osservanza delle libertà fondamentali, vogliamo che il Concordato con la Chiesa sia rispettato. Pensi che nelle basi di questo Concordato in Ispagna, non potrebbero essere ammessi che tre ordini Religiosi, e invece ogni anno aumenta il numero delle nuove Congregazioni e la quantità degli individui appartenenti a quelle che già esistono. Tutte queste Congregazioni godono oltre a propine rilevanti, privilegi importantissimi, quali l'esenzione delle tasse e l'esenzione dal servizio militare. Senza contare che quelle Congregazioni, le quali esercitano un'industria, godono del privilegio speciale di accaparrarsi una clientela sicura dal pulpito e dal confessionale, e fanno così una concorrenza formidabile all'industria laica. – Il ministero Moret sembra intenzionato a far rientrare il Concordato ne' suoi limiti legali, anzi avrebbe in animo di stabilire con la Chiesa addirittura patti nuovi più consoni alle necessità moderne.*» Venendo poi a parlare della situazione di sviluppo sociale in cui si trova la Spagna, il Sig. Lerroux si sarebbe espresso in questi termini «*È la Monarchia, appoggiantesi sul Clero, che ha lasciato gran parte della Nazione in una condizione di semibarbarie. Perciò per ottenere la rigenerazione economica e finanziaria della Spagna bisogna anzi tutto mutare la forma di Governo. La questione politica precede la questione economica*».

42. Es tracta d'una carta de Lerroux adreçada a Ferrer i Guàrdia, de l'1 de desembre de 1899, apareguda en el diari republicà *El Progreso*, publicada també, probablement, en *La Época*, a mitjan setembre de 1909, pel periodista Pascual Zuloeta. Vico deia a Merry del Val, en el seu report 304, del 28 de setembre de 1909, amb el qual li enviava uns documents comprometedors per a Ferrer. No sembla que hi siguin, almenys no els hem trobat arxivats, a Secretaria d'Estat junt amb aquest despatx; però sí, en l'arxiu de la Nunciatura. ASV, Arch. Nunz. Madrid, 684, fasc. 4, ff. 57v-58v., 55-56.

las novicias[...]» etc. I aquelles altres paraules menys conegudes, potser, del mateix lloc?:

*«Seguid, seguid... No os detengáis ni ante los sepulcros ni ante los altares [...] Hay que destruir la Iglesia [...] Para crear la escuela hay que derribar la Iglesia o siquiera cerrarla, o por lo menos reducirla a condiciones de inferioridad [...] Muchachos, haced saltar todo eso como podáis: como en Francia o como en Rusia. Cread ambiente de negación. Difundid el contagio del heroísmo. Luchad, matad, morid...».*⁴³

És difícil de deixar de pensar que aquesta arenga no degué comptar gens en l'ànim dels avalotats de la Setmana Tràgica, particularment de l'element més jove que hi intervingué.

Reportem per acabar amb el tema de l'anticlericalisme de Lerroux portant a col·lació el que ell mateix manifestà, segons que ho recull també el nunci Vico, en un discurs polític pronunciat a Barcelona, i reproduït en el *El Progreso* del dia 21 d'octubre de 1909. Aquí el Rei del Paral·lel diu que no pretén ocupar-se dels fets del mes de juliol passat, però afirma que aquell «admirat poble de Barcelona, en l'explosió de les seves indignacions, *«me hicieron sentir aquella satisfacción interior que sienten los maestros cuando ven a sus discípulos realizar una buena obra»*».⁴⁴

43. Aquestes paraules de Lerroux formaven part de l'editorial "¡Rebeldes! ¡Rebeldes!" de la publicació *La Rebeldía*, 1 de setembre de 1906, p. 12. Vegeu J. CONNELLY ULLMANN *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona 1972, 155-156. El títol original era *The Tragic Week. A Study of Anticlericalism in Spain, 1875-1912*, Harvard 1968, 155-156.

44. *«Yo no voy a ocuparme de los sucesos acaecidos en el mes de Julio. Yo no los presencié; yo no puedo juzgarlos. Yo sólo he de decir delante de mi país, y lo habré de repetir dondequiera; que cuando recibí la primera noticia de lo ocurrido en Barcelona, tuve la seguridad de que este admirable pueblo, en la explosión de sus indignaciones, que lo hacían aparecer como el indicador nacional de las grandes reivindicaciones, y factor estimable en la dinámica internacional de los pueblos progresivos, había de hacer honor a sus profundas y arraigadas convicciones, siendo el salvaguardia de los supremos derechos humanos, desconocidos por sus enemigos; y esta anticipación que me daba el conocimiento de su generosidad, de su modo de ser, de su manera de pensar, confirmáronla las posteriores noticias, pletóricas de grandeza abnegada y de humanismo confortador, que me hicieron sentir aquella satisfacción interior que sienten los maestros cuando ven á sus discípulos*

Francesc Ferrer i Guàrdia

És prou conegut l'anticlericalisme així com l'ateisme militant que professava Ferrer i Guàrdia i com ambdós components constituïen part integrant de la formació que hom donava a l'Escola Moderna, fundada pel mateix Ferrer, pels seus mestres, sovint anarquistes i adscrits a la maçoneria. Volem reblar solament que aquest anticlericalisme antireligiós de Ferrer i Guàrdia quedava reflectit, segons el nunci Vico, en els papers que foren segrestats a Ferrer per la força pública un mes després de la Setmana Tràgica al mas Germinal, de Montgat. La Santa Seu creia que comprometien Ferrer i Guàrdia, i hi veia el «programa horrible» dels qui haurien de ser els autors dels fets d'aquell juliol de 1909. Alguns d'aquests fulls de propaganda conservats per Ferrer eren una crida a l'«abolició de totes les lleis existents. Expulsió o extermini de las Comunitats religioses [...] Enderroc de les esglésies».⁴⁵

La Nunciatura de Madrid aplega, per enviar encara a Secretaria d'Estat, una carta de Ferrer a un amic seu apareguda en la Gasetta de Colònia, i que reproduïx el diari liberal monàrquic, *ABC*, del dimecres 15 de desembre de 1909, on el fundador de l'Escola Moderna diria «francament, que vol que les seves escoles formin anarquistes convençuts. Nosaltres hem d'acontertar-nos mentrestant d'incrustar en el cervell de la joventut la idea de les agitacions violentes. La joventut ha de saber que contra l'autoritat de l'Església sols existeix el remei de la bomba i de la metzina».⁴⁶

III. ANTICLERICALISME I SETMANA TRÀGICA

Passarem ara a analitzar, quasi bé a tall de conclusions, els punts més remarcables del què significà l'anticlericalisme en relació a la

los realizar una buena obra.» El Progreso, 18 de noviembre de 1909. Al·legat n. 3 al despatx núm. 339 del nunci Vico al cardenal Merry del Val. Madrid, 3 de desembre de 1909: ASV, *Ibid.*, f. 124 (original).

45. «Los desórdenes sediciosos», article de Pascual Zuloeta, apregut probablement en *La Época*, 12 de setembre de 1910: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 684, fasc. 4, f. 58.

46. «Pour defendre l'Espagne». Diari *ABC*, del dimecres 15 de desembre de 1909, edició primera, pp. 11-18: ASV, *Arch. Nunz. Madrid* 687, fasc. 4, ff. 32-35v.

Setmana Tràgica. No farem, però, aquest treball fixant-nos tant en els motius dels anticlericals incendiaris, perquè ja foren prou estudiats per Connelly Ullman i Josep Benet, com per veure de quins anticlericalismes –així, en plural– estem parlant.

LA SETMANA TRÀGICA, PRIMER GRAN ESCLAT ANTICLERICAL DEL SEGLE XX

Els fets de la Setmana Tràgica constituïren el primer esclat d'envergadura anticlerical de gran consistència del segle xx i no sols a Espanya, sinó també a Europa des de 1870.

Andrés Gallego creu no equivocar-se, quan diu que, abans de 1909, per trobar manifestacions antireligioses d'una certa consistència, cal anar a cercar-les en el *progrms* de la Rússia tsarista de 1881 endavant.

FOU MÉS QUE ANTICLERICALISME

La manifestació contra l'Església durant la Setmana Tràgica fou més que anticlericalisme. «*Basta repasar no ya la historia de España, sino la de Europa en todo el siglo XIX y el XX para darse cuenta de que la Semana Trágica es un hito fundamental en la historia de la violencia antirreligiosa o, si se prefiere, dirigida contra el cristianismo o, como poco, contra la Iglesia*» Així s'expressa l'investigador José Andrés Gallego. Continua: «*Llamar anticlericales a aquellos sucesos no es hacer justicia con ellos.*» Estem d'acord amb aquestes dues afirmacions.

Sobre el segon punt, que els avalots de 1909 són més que anticlericals, voldríem fer tres consideracions.

Primera, l'anticlericalisme que es manifestà en 1909 és també antireligiós, perquè neix de les ideologies atees que hi ha darrera dels múltiples components ideològics en què, en més o menys part, recolzen l'execució d'aquells actes. Els anomenem: són el lliurepensament, un cert liberalisme, l'anarquisme, un determinat socialisme i una determinada maçoneria. La definició de lliurepensament que recull Odón de Buen, donada en el Congrés Internacional dels lliurepensadors, celebrat a París 1889, ajuda a entendre la base racionalista, anticlerical i antireligiosa d'aquests moviments: «*El libre pensamiento es una coalición de elementos filosóficos racionalistas, contrarios a las re-*

ligiones positivas y enemigos del clericalismo, que afirman el laicismo de la vida como medio necesario y el método de observación como procedimiento de estudio». És la mentalitat que distingiria Ferrer i Guàrdia fins a la mort.⁴⁷

Aquest conjunt de corrents –particularment els lliurepensadors i els anarquistes o anarquitzants– tenien prou força a Barcelona perquè, junts o per separat, poguessin fer esclatar o organitzar un avalot anticlerical – vexatori, certament,⁴⁸ i del tot anacrònic.⁴⁹ Cal, doncs, tenir en compte aquesta infraestructura a l'hora d'entendre com fou possible l'atac incendiari a l'Església en 1909.

En tot cas, no fou una persecució religiosa a mort i generalitzada, tot i que el substrat d'aquell anticlericalisme tingués les notes del component antireligiós. En 1936 sí que es pot parlar clarament, al nostre albir, d'una persecució religiosa en el marc d'una veritable revolució.

CAMPANYA ANTICLERICAL I REACCIÓ CATÒLICA

La campanya anticlerical durà sols una dècada, la de 1900 a 1910. Començà amb la de la premsa anticlerical, que rebrosta en 1899, i que hauria de tenir més tard una importància cabdal en la història dels assalts als convents, dels incendis i de les escenes macabres de la Setmana Tràgica. Li podríem afegir encara el paper que hi jugà el teatre. A aquest desvetllament de la premsa anticlerical li seguí la campanya que els liberals i altres dugueren a terme a les Corts en 1900 amb el discurs de Canalejas –«*Hay que dar batalla al clericalismo*»–, prosseguí al Congrés en 1901 i continuà després fins 1910 amb la “Ley del Candado”.

47. O. DE BUEN, «Congreso internacional de librepensadores», *Las dominicales del libro Pensamiento*, Madrid, 5 d'octubre de 1889. Citat per pare ÁLVAREZ, «La masonería en la vida, obra y proceso de mitificación de Francisco Ferrer y Guardia» en les Jornades sobre la Setmana Tràgica, Barcelona 5-7 de maig 2009, Fundació Balmesiana, report que sortirà publicat en *AnalTar* 2009.

48. V. SERRA DE MANRESA, «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la Revolució de juliol de 1909 en la vida eclesial». Report presentat en les Jornades sobre la Setmana Tràgica, Barcelona 5-7 de maig 2009, Fundació Balmesiana. Sortirà publicat en *AnalTar* 2009.

49. Així ho diu també Josep Termes en l'article “El tràgic juliol de 1909” publicat recentment en la revista *Sàpiens* núm. 79 (2009) 28.

Durant el període 1899-1906 –quan a les Corts es tractava particularment del nombre de religiosos– hi hagué molt poques manifestacions anticlericals pel carrer a favor o en contra de les associacions religioses. Les poques que hi hagué foren a la zona mediterrània; és a dir, on es donava amb més força l'anticlericalisme, l'Espanya progressiva, contraposada a la tradicional.

En 1905, els governs liberals arriben al poder. Comença una legislació anticlerical i en 1906 es produeix la protesta catòlica al carrer, des novembre d'aquest any fins al gener de 1907, posterior, doncs, a les manifestacions del carrer anticlericals. El resultat fou una protesta més forta i més ben organitzada. Hi tingué a veure el fenomen associacionista catòlic, fomentat també des de Roma, des dels inicis del segle xx. Andrés Gallego assenyala que fou aleshores, quan s'havien multiplicat els centres obrers, els sindicats catòlics, les caixes rurals.⁵⁰ Mancava, no trigaria gaire a ser constituïda l'Acció Catòlica a Espanya, que perseguia la unió religiosa, social i electoral dels catòlics.

La protesta catòlica a la plaça pública prengué la forma de grans mítings, de milers de participants. Un fenomen nou en la pràctica del catolicisme. Hem recollit informació sobre llur celebració en diversos indrets de Catalunya contra els projectes del Govern, en 1906, referits al matrimoni civil i a la llei d'associacions.⁵¹

El papa Pius X felicitava en una carta al cardenal Casañas, de Barcelona, el mes de març de 1907, als catòlics catalans per llurs accions de protesta contra el govern espanyol. Casañas estava igualment satisfet per la unió que s'havia assolit entre els catòlics. Aquesta serà la gran preocupació de la Santa Seu i de la jerarquia espanyola davant d'un catolicisme dividit principalment entre integristes i carlistes, i liberals. D'aquí el motiu de la introducció a Espanya de l'Acció Catòlica.⁵²

Els organitzadors eren moltes vegades el Partit Integrista, els

50. ANDRÉS GALLEGO, *El contexto*. Conferència pronunciada en les Jornades sobre la Setmana Tràgica, Barcelona 5-7 de maig de 2009. Serà publicada en *AnalTar* de 2009.

51. R. CORTS I BLAY, *Regests De la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. II Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2003 [Studia, Textus, Subsidia: XI] nn. 38-46.

52. CORTS I BLAY, *Ibid.*, n. 45.

carlistes, liberals conservadors i altres associacions heterogènies, però unides. Eren per això mateix veritables organitzacions, sovint amb mítings, com ja ho hem dit, amb oradors prèviament anunciats, amb escrits que contenien milers de signatures, tot amb caràcter, depenent del lloc, rigorosament multitudinari, una enormitat aleshores.

Tornarem a trobar una organització semblant en els mítings i els aplecs que foren convocats a Catalunya després de la Setmana Tràgica, entre 1910-1913, per protestar contra la reobertura de l'escola laica i per la política religiosa de Canalejas i de Romanones. Es tractava ja de manifestacions grandioses, de vegades de dos-cents cinquanta mil individus.⁵³

A la base de la Setmana Tràgica podria haver-hi precisament el sentiment que deixà la imponent força de les manifestacions catòliques que sorgeixen a partir de 1906. Els fets d'aquell estiu podien ser la rèplica també d'uns catalans a uns altres la superioritat numèrica dels quals no acceptaven els avalotats de 1909. Així ho assenyala José Andrés Gallego.⁵⁴

Aquest mateix investigador fa una reflexió a partir d'aquesta opinió projectant-la ara a la revolució de 1936:

«Sí me parece, al menos, que puede afirmarse que, desde el punto de vista de esa mera dinámica social –la de la movilización– no sólo la Semana Trágica, sino el proceso de organización de la protesta callejera que tuvo lugar entre 1906 y 1910 sobre todo no es precisamente un paréntesis en la historia de España, sino –quizás– la reanudación de la espiral que llevaría a 1936.»

En definitiva, que la protesta pels carrers d'uns i les contra manifestacions d'altres, dels catòlics, fomentaren l'anticlericalisme i és un punt del substrat de la Setmana Tràgica.

53. També hem regestat la documentació referida a aquests grans míting de 1910 i 1911. CORTS I BLAY, *Ibid.*, nn. 63-111, 135-163, *passim*.

54. ANDRÉS GALLEGO, *El contexto*. Conferència pronunciada en les Jornades sobre la Setmana Tràgica, Barcelona 5-7 de maig de 2009.

Un anticlericalisme diversificat per assolir uns fins semblants

No parlem d'un únic anticlericalisme, n'hi ha diversos. No és el mateix l'anticlericalisme de Moret i de Canalejas, per posar-ne dos exemples, que el dels incendiaris, el de les "turbes" de 1909 –com hom qualificava els exaltats i els pillets. El que acabem de dir respecte de l'anticlericalisme val igualment pel clericalisme. En el cas de la Setmana Tràgica, els diversos tipus d'anticlericalisme, bo i sent diversos, com ja ho hem dit, perseguien però objectius semblants.

Un canvi de societat i de règim

L'anticlericalisme provinent de l'anarquisme i, en cert sentit, el que es derivava del republicanisme radical perseguien un canvi de societat. L'anticlericalisme era un capteniment imprescindible per desfer les bases actuals de la societat com una determinada concepció d'Estat, l'Església, la família. Aquest anticlericalisme, com d'altres, veia l'Església lligada al capitalisme conservador.

Connelly Ullman assenyala que a la base de l'obra de les motivacions dels incendiaris de 1909, que dirigiren els seus objectius contra els cercles obrers catòlics –els quals eren vistos com centres de reclutament d'esquirols i que feien també la competència als centres obrers d'esquerra– i contra les institucions de beneficència a de l'Església a favor de la infància i joventut –en què els radicals hi creien descobrir el clergat simplement com uns comerciants i en alguns ordes religiosos unes entitats amb prou capital per dur a terme empreses més ambicioses.⁵⁵ Ens sembla, amb tot, que el que acabem d'exposar caldria matisar-ho. La primera premissa, no obstant, queda al nostre judici dempeus: hom associava l'Església amb el capitalisme burgès.

Canvi de societat i també de règim. En la nostra investigació en l'Arxiu Secret Vaticà hem trobat abundants testimonis d'un anticlericalisme que havia de combatre imprescindiblement l'Església com a aliada amb el règim monàrquic. El mateix nunci, que no simpatitzava massa amb la monarquia liberal, reconeixia que aquest judici és correcte. Vico estava convençut, com el seu conservador i monàrquic entorn, que els avalotats de la Setmana Tràgica «tenien

55. CONNELLY ULLMANN 591.

per objecte fer caure la monarquia per substituir-la per un govern republicà».⁵⁶

Si volguéssim, podríem afegir encara ací una pregunta: Per què foren enrunades amb preferència institucions eclesiàstiques, com hospicis, escoles nocturnes per a obrers, etc.? Doncs, probablement pel paternalisme de llurs promotors, per no inculcar en els asilats una altra idea que no fos la de l'ordre burgès i la visió catòlica de la societat, que coincidien.

Una escola laica

Un altre punt comú als diversos anticlericalismes: l'escola. La Setmana Tràgica no es comprèn sense l'escola. Resumim en paraules pobres la posició dels clericals respecte d'aquesta institució, amb unes altres del missatge que més de cent seixanta mil escolars de tota Espanya enviaren a Pius X, en 1910, per dir-li «*que no quieren sino escuelas católicas, maestros católicos y libros de texto católicos*».⁵⁷ D'altra banda, el diari *ABC* arriba a la conclusió, que les violències de finals de juliol de 1909 «foren conseqüència de l'ensenyament de l'Escola Moderna». No fou pas, deia aquest periòdic, obra de cap moviment espontani, «sinó que els avalotats estaven perfectament d'acord amb els ensenyaments de Ferrer, que predicava la destrucció dels convents, de les escoles i dels establiments catòlics de beneficència».⁵⁸

Per part dels anticlericals, i per sintetitzar llur posició respecte a l'escola catòlica, valen el contingut dels mots, que poden ser aplicats als centres confessionals catòlics, i que deixà escrits el socialista Josep Comaposada: «*Cada convento es un centro de perpetua conspiración contra todo principio de democracia, contra toda idea de libertad y toda aspiración de progreso*»⁵⁹ L'escola era imprescindible si és que

56. Annex al despatx n. 339 del nunci Vico al cardenal Merry del Val. Madrid, 3 de desembre de 1909: ASV, *Segr. Stato*, 1909, 249, fasc. 4, f. 124.

57. El Missatge dels nens escolars catòlics d'Espanya, Barcelona, 29 de juny de 1910, és un quadern bellament rel·ligat en pell, manuscrit amb una il·lustració de Jesucrist amb els nens, del pintor Darius Vilàs i Fernàndez: ASV, *Segr. Stato*, 249, fasc. 16, ff. 11-12.

58. «Pour defendre l'Espagne». Diari *ABC*, del dimecres 15 de desembre de 1909, edició primera, pp. 11-18: ASV, *Arch. Nunz. Madrid* 687, fasc. 4, f. 33v.

59. Citat per CONNELLY ULLMANN 590.

hom volia assolir el canvi de mentalitat que esperava l'anticlericalisme de qualsevol espècie. Ferrer i Guàrdia, els anarquistes, els lliurepensadors, els maçons i molts radicals. Hom sostenia que les escoles catòliques eren antitètiques per a la causa dels drets dels obrers.

Cal tenir en compte, que, dels vuitanta edificis religiosos de Barcelona als quals els fou calat foc en 1909, trenta-tres eren dedicats a l'ensenyament i si els afegim les institucions de beneficència, com hospicis, el nombre s'aixeca a quaranta-quatre.⁶⁰ És innegable, doncs, el que deia Andrés Gallego sobre la sociologia i cartografia dels avalotats de la Setmana Tràgica.

La qüestió a què ens referim sobre l'escola venia de lluny. Tanmateix voldríem assenyalar pel nostre compte com la presència de religiosos a l'escola s'havia fet més massissa, i així ho deuriem haver percebut els anticlericals, en els anys immediats a 1909. Ens referim a un nombre més gran de religiosos i religioses dedicats a l'ensenyament a causa del retorn d'alguns d'ells després de la desfeta de Filipines i Cuba, d'una banda, i d'una altra, a causa també de la vinguda a Espanya de membres d'instituts de vida consagrada, arran de les lleis anticlericals de França, la qual cosa excità encara més els ànims dels partidaris de la reducció del nombre de religiosos.

Afegim-hi també la protesta dels bisbes i la reacció, perfectament organitzada, de catòlics al carrer, tots oposant-se a la reobertura de les escoles anomenades laiques o neutres, clausurades arran dels fets de 1909, i reobertes per Moret. L'episcopat sencer espanyol estava convençut que: «*La escuela laica es una máquina de guerra contra el catolicismo. La escuela laica tiene por objeto formar librepensadores*». Sortia igualment al pas d'algun eslogan que devien emprar els anticlericals i que devien també de relacionar amb l'escola catòlica: «*La estadística demuestra que el principio de que cada escuela que se abre es un presidio que se cierra implica falsedad absoluta tratándose de la enseñanza sin Dios*». En definitiva, els bisbes espanyols creien que les doctrines de l'escola moderna –que en realitat, deien, podria ser anomenada “anarquista”– eren a la base de les tristes escenes de la Setmana Tràgica:

«*Si alguna duda hubiera podido haber sobre los funestísimos efectos de las escuelas de que venimos hablando, la disiparían,*

60. Les dades, les manllevem d'*Ibid.* 589.

por manera bien triste y dolorosa, las espantosas escenas de que fue víctima la capital del Principado en la última semana se Julio, que no llamaremos vandálicas, porque los vándalos no se habrían atrevido a excesos tan sin semejante. Ciego ha de estar quien a la luz de las llamas de los incendios no haya visto la eficacia de las ideas disolventes y el influjo de las doctrinas perniciosas, nunca mayor que cuando se ejerce sobre los entendimientos tiernos y las voluntades débiles de los niños. Con aplauso de la opinión imparcial se cerraron escuelas que aunque no usan el nombre de anarquistas lo eran en realidad, y encerraban grave peligro para el orden público, y tuvieron gran participación en las salvajes escenas que ensangrentaron las calles de la ciudad más populosa de España.»⁶¹

És per això, que l'episcopat demanava que aquelles escoles romanguessin definitivament clausurades. La Santa Seu, que participava de les mateixes idees de l'episcopat sobre la reobertura de l'escola laica, perquè n'era la inspiradora, defensà la mateixa Església a Espanya davant d'un ensenyament anticlerical que podia convertir-se en antireligiós.

Pel que fa a Catalunya, hem recollit a més, i per primera vegada, els noms de les nombrosíssimes associacions i de les poblacions que protestaven per la qüestió de l'ensenyament neutre, com en deien també els bisbes. Després d'haver llegit aquesta abundosa documentació, podríem arribar a una conclusió bàsica, això és, que aquelles manifestacions eren una traducció feta, per la Nunciatura i la Secretaria d'Estat, del disseny de Pius X respecte a l'acció social catòlica per incidir més en la societat i recuperar el terreny perdut. ¿El resultat fou un augment del clericalisme i de l'anticlericalisme?

No cal reblar més la idea que tant a l'Església, com als anticlericals els interessava el tema de l'educació com a formador de la mentalitat. El xoc era inevitable. Podria haver estat tanmateix d'una altra manera. El món catòlic, en la seva majoria, havia fet a resistència de l'Estat de la Restauració i el clericalisme no volia cedir l'espai que li pertanyia a l'Estat en el camp de l'educació. L'anticlericalisme violent era en

61. Exposició dels bisbes espanyols al president del Consell de ministres, Segismundo Moret, contra la reobertura de les escoles laiques. Toledo, 29 de novembre de 1909: ASV, *Segr. Stato*, 1910, 249, fasc. 9, ff. [91-93] ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 707, fasc. 2, ff. 61-62v.

aquest sentit tan intolerant com el clericalisme i els seus mètodes per acabar amb la preponderància catòlica en l'ensenyament, ens referim sols als avalots i cremes de 1909, sectaris, antidemocràtics i per això anacrònics.

RÈMORA PER AL REFORMISME

L'anticlericalisme paradoxalment –digue-m'ho així– no permeté aquells canvis que eren demanats i que s'havien ja començat d'aplicar. Una afirmació manllevada del diari *El Liberal*, del 13 de març de 1912, quan plegà veles la política religiosa de Canalejas, empresa sota el signe de l'anticlericalisme: «*Ha embarrancado definitivamente, sin salir del antepuerto, aquel gallardo buque de argonautas que levó anclas a fines de 1909*».⁶² Aquell anticlericalisme polític és el que sorgí després de la Setmana Tràgica i el que no arribà a bon port.

Seguim John Connelly Ullman, quan aquesta eminent historiadora de la Setmana Tràgica sosté que el reformisme de després d'aquest esdeveniment fracassà precisament per l'anticlericalisme; és a saber, l'anticlericalisme social paralizà el bon curs de la modernització del sistema educatiu, del moviment obrer i de la política parlamentària espanyola.⁶³

Per altra part, el capteniment anticlerical violent preparà explosions més grans per al futur. De fet, cinc anys després de la Setmana Tràgica, anunciava encara el furibund periòdic anticlerical de Barcelona, *Los Miserables*:

«*Los revolucionarios de julio han sido denigrados por la clerigalla y denominados “vándalos, salvajes, hienas ávidas de sangre, etc.” Todo esto, a pesar de haber respetado a la frailería inmunda – quizá por asco hacia esa clase de carne – y a pesar de no haber usado con ellos más que palabras corteses y frases galantes. Para otra vez ya sabemos lo que hay que hacer: los raziaremos; los septembrizaremos, que diría Anacarsis Kloodtz;*

62. *El Liberal*, 13 de març de 1912. Citat per ANDRÉS GALLEGO, *Política religiosa* 409.

63. Vegeu ROBLES MUÑOZ, «Frente a la supremacía del Estado»: *Anthologica Annu* 36 (1989) 452. CONNELLY ULLMAN 18, 588, 604.

*celebraremos con ellos una Misa roja, que diría Vouland; los inmolaremos, como aquellos cuatrocientos cincuenta sacerdotes de Baal que degolló Elías sobre el arroyo de Cisón.»*⁶⁴

No creiem que es pugui mirar, diguem que amb benevolència, com potser ho ha fet una certa historiografia, l'anticlericalisme que esclatà durant la Setmana Tràgica, ni que sigui atenent les seves causes i les injustícies que poguessin existir aleshores. Més aviat, el que va passar i el que s'esdevindria després, caldria contemplar-ho com un fracàs dels uns i dels altres en la consolidació d'un Estat en què els seus mateixos drets fossin més reconeguts, així com els de l'Església catòlica i altres confessions, i en l'edificació d'un ordre social més just i peremptori.

Hauríem de parlar també del fracàs de l'altra part, el del clericalisme, o si hom vol, el de l'Església ara fa cent anys. No és tanmateix el tema d'aquest treball. Diguem sols que l'Església, almenys a Barcelona, sí que féu una certa autocrítica, segurament menys de la que hauria pogut fer, però més que dir que no en féu cap. En tractem en el nostre estudi *La Setmana Tràgica de 1909. L'Arxiu Secret Vaticà*. Recordem aquí solament el que digué el bisbe Laguarda de Barcelona, el 5 de desembre de 1909, just el dia en què creava públicament l'Acció Catòlica al seu bisbat: «¿*Qué hacemos? Lo primero que debemos hacer es mirar nuestra conducta y ver si hemos cometido algún error como católicos. Es natural que podamos equivocarnos y la experiencia así nos lo enseña: aprendamos en sus lecciones*».⁶⁵

La qüestió és que l'Església féu una autocrítica, però ens sembla que sols de la seva actuació en el que en podríem dir el camp social.

No ens sembla que se li pogués demanar aleshores un replantejament més ampli a una Església que es movia en esquemes

64. Text a tall d'editorial de la revista *Los Miserables. Eco de los que sufren hambre y sed de justicia*, «Extraordinario dedicado a la revolución de julio de 1909», del 24 de juliol de 1909: Arxiu Diocesà de Barcelona, *Miscel·lània XXV*, "Escola Moderna".

65. Crònica del *Diario de Barcelona* sobre la trobada de les associacions catòliques de la diòcesi de Barcelona amb el seu Bisbe, monsenyor Joan Laguarda, celebrada el dia 5 de desembre de 1909. En el transcurs d'aquest acte, el prelat creà públicament l'Acció Catòlica al seu bisbat: ASV, *Segr. Stato, 1909, 249, fasc. 4, ff. 88-93v*.

de Cristiandat, que es trobava bé en el marc de la religió oficial de l'Estat i del concordat, una Església que passava aleshores per la crisi del Modernisme –condemnat just aleshores per Pius X–, a una Església que s'havia posat en front de la supremacia de l'Estat en la crisi de la Restauració. Podria haver estat més àgil a l'hora de veure com la societat espanyola se secularitzava i a l'hora també d'actuar.

Però, perquè l'Església no es quedés sols en el model de societat perfecta i acceptés la llibertat de cultes, de consciència, l'autonomia del camp polític, etc., calien encara molts anys, fins arribar al Vaticà II i a la Constitució espanyola de 1979.